

CARLINA ACANTHIFOLIA SUBSP. UTZKA (HACQ.) MEUSEL & KÄSTNER V SLOVENIJI

Mitja KALIGARIČ

Oddelek za biologijo, Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru, SI-2000 Maribor, Koroska 160

IZVLEČEK

Avtor obravnava zgodovino odkrivanja in današnjo razširjenost vrste *Carlina acanthifolia* subsp. *utzka* (Hacq.) Meusel & Kästner na skrajnem severozahodnem delu njenega areala.

Ključne besede: *Carlina acanthifolia*, razširjenost, Slovenija

UVOD

Med svojim dolgoletnim botaniziranjem v Slovenski Istri sem imel vselej v kotičku zavesti spodbudo, naj poiščem bodečo nežo s strokovnim imenom *Carlina utzka*, ki mi jo je že leta 1979 dal profesor Tone Wraber. Ker flišno območje Slovenske Istre razmeroma dobro poznam, sem zato v zadnjih letih skoraj že opustil misel na morebitno najdbo. Zagotovo pa je ni več na njenem najbolj znanem rastišču pri Sv. Antonu pri Kopru. Ko sem leta 1995 po naključju naletel na rastišče te vrste v Istri pri Butarjih na Hrvaškem, toda blizu slovenske meje, sem spoznal ekologijo rastišča in v letu 1996 poiskal vrsto tudi na slovenskem ozemlju ter sistematično raziskal njen areal v mejah Slovenije.

TAKSONOMSKA PROBLEMATIKA

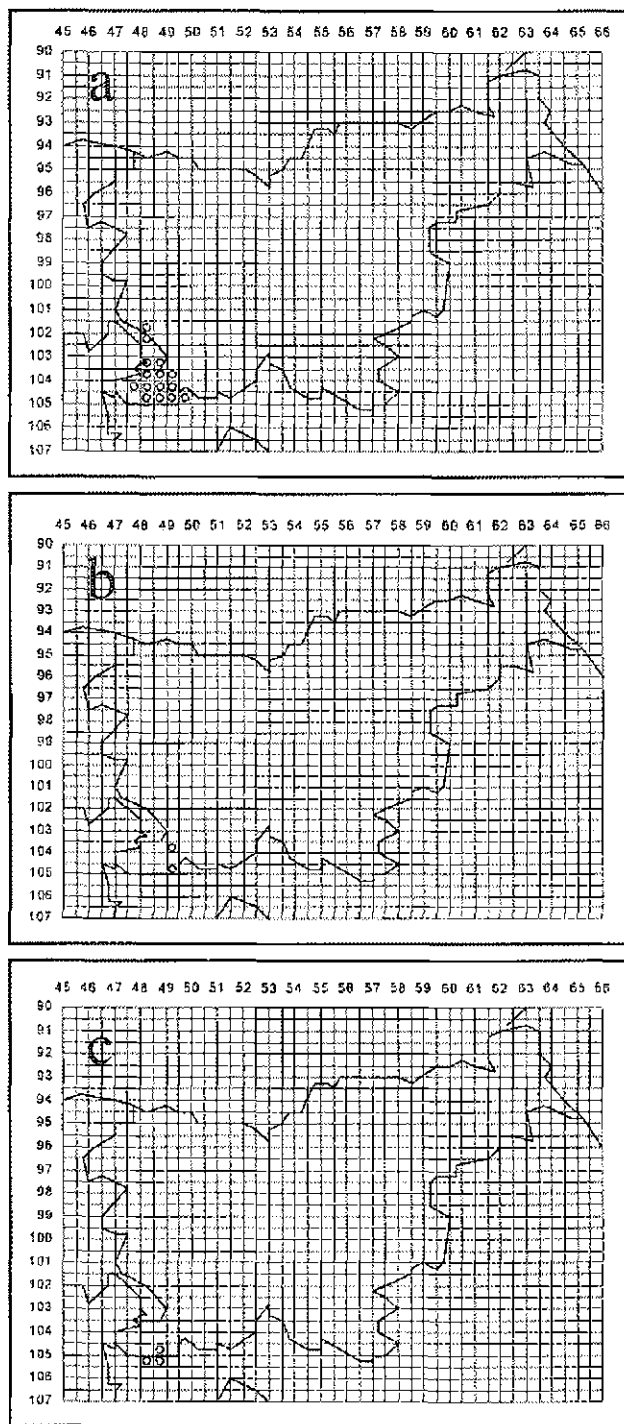
Takson, o katerem pišem, je Hacquet (1782) opisal z imenom *Carlina Utzka* z ozemlja današnje Hrvaške Istre. V svojem delu "Plantae Alpinae Carniolicae" prinaša tudi risbo v naravni velikosti. Le nekaj let pred tem (1773) je Allioni opisal vrsto *Carlina acanthifolia* z Apeninskega polotoka, ki je kasneje, vse do vključno dela Flora Europaea (Webb, 1989: 210-211), veljala za veljaven sinonim Hacquetove vrste *Carlina utzka*. Flora Europaea omenja poleg tipične podvrste še podvrsto *Carlina acanthifolia* subsp. *cynara* (Pourret ex Duby) Rouy iz Pirenejev in *C. onopordifolia* Besser ex Szafer iz Karpatov. Tudi Mala flora Slovenije (Strgar, 1984: 570) in Register (Trpin, & Vreš, 1995: 30) imata takson *C.*

acanthifolia, ki mu kot sinonim dodajata ime *C. utzka*. Šele monografija rodu *Carlina* (Meusel & Kästner, 1996) prinaša nove poglede, kjer je ohranjeno ime *Carlina acanthifolia* za vrsto, ki je v Evropi zastopana s tremi podvrstami: pirenejsko *Carlina acanthifolia* subsp. *cynara*, *C. acanthifolia* subsp. *acanthifolia* iz Apeninov in severozahodne Italije in jugovzhodne Francije ter *C. acanthifolia* subsp. *utzka* z Balkanskega polotoka in iz Karpatov. V to podenoto vključujeta tudi takson *C. onopordifolia*. Razlike med tremi podvrstami so predvsem v obliki zunanjih ovojkovih listov in listov rozete.

RAZŠIRJENOST

V Sloveniji rastoča podvrsta *C. acanthifolia* subsp. *utzka* je razširjena v delu Istre ter raztreseno v Bosni, Srbiji, Albaniji, Makedoniji, Grčiji, Bolgariji, Romuniji in delu Poljske in Ukrajine.

Kako je torej s primerki iz skrajnega severozahodnega areala, iz Istre? Prvi podatki po Hacquetu so najbrž Loserjevi, ki o najdbi poroča dvakrat - leta 1863, ko omenja Truške in Gradin in leto kasneje (1864), ko omenja Sv. Anton pri Kopru. Od tam sta herbarijski poli iz Pittonijevega (W) in Tommasinijevega herbarija (WU), ki obe prinašata lokaliteto Sv. Anton, nabiralec pa je bil najbrž Loser. Najbolj izčrpno poroča o rastiščih v Istri eden največjih poznavalcev istrske flore - E. Pospichal (1897-99). Omenja celo rastišča na Krasu, in sicer eno na ozemlju današnje Italije, pri Zgoniku, nato pa še iz Velikega Doła pri Pliskovici na Krasu proti pobočju Volnika, med Klancem in Kozino, pri Beki in v Črnem

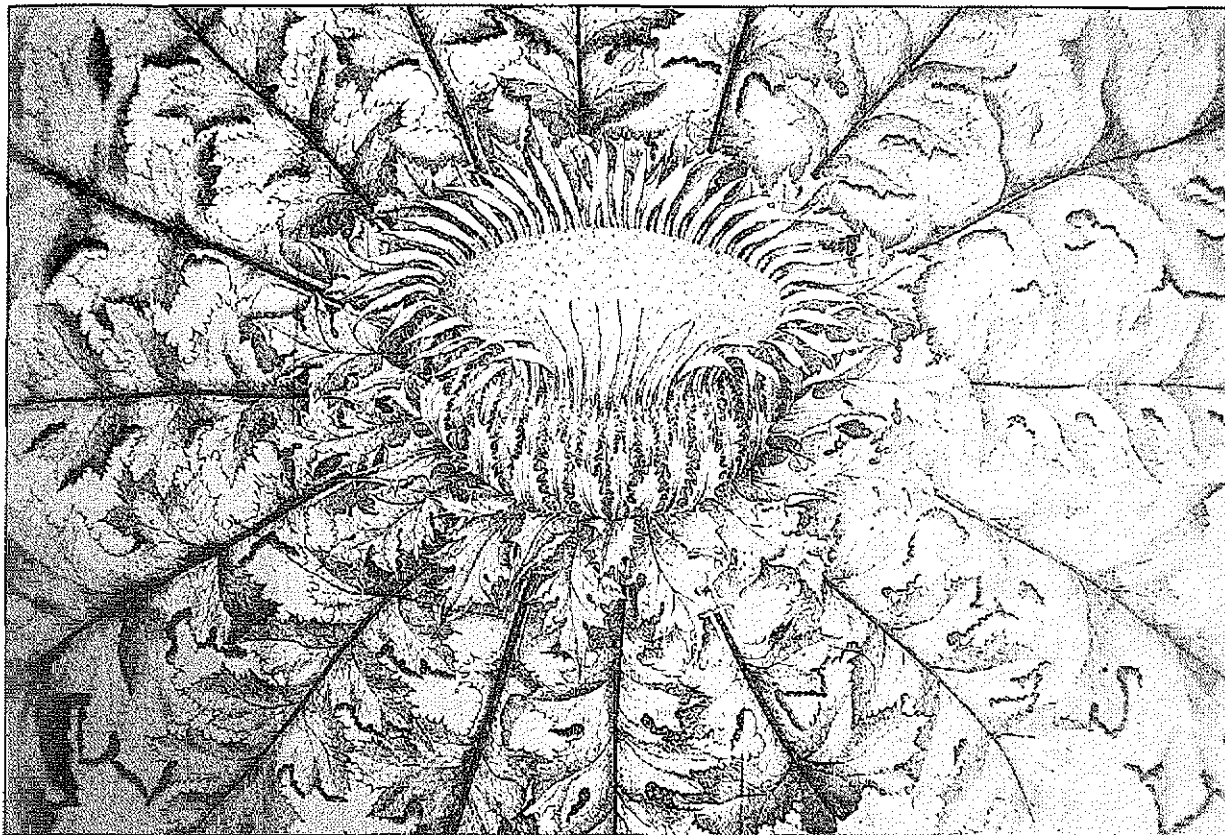
Sl. 1: Razširjenost vrste *Carlina acanthifolia* subsp. *utzka* (Hacq.) Meusel & Kästner v Sloveniji nekoč in danes (a - literaturni podatki iz 19. stoletja, b - Justin 1904 (LJU), 1911 (lit.) in c - Kaligarič, oktober 1996).

Fig. 1: Former and present distribution of *Carlina acanthifolia* subsp. *utzka* (Hacq.) Meusel & Kästner in Slovenia (a - published data from the 19th century, b - Justin 1904 (LJU) and 1911 (lit.) and c - Kaligarič, October 1996).

Kalu. Zanimivo je najdišče, ki leži zelo blizu morja - Sv. Brida pri Valdoltri. Naštevava pa še Pomjan, najdišče med Pomjanom in Marezigami ter Sv. Anton, Hrib pri Truškah ter najdišča "povsod na južnih terasah Čičarije", v zvezi s katero posebej omenja Kojnik. Druga istrska najdišča, vendar na hrvaškem ozemlju, so še v območju od Bresta proti vznožju Učke ter v osrednji Istri (vasi Draguč, Sovinjak, Pazin, Borut itd.) Podobne so navedbe Marchesettija (1896-97), ki že omenjenim krajem dodaja vasi Loka, Nasirec pri Kozini in Gažon pri Koprju. Zadnji podatki starih avtorjev so od Justina (1904), ki je rastlino nabiral med Klancem in Kozino (LJU) in v Rakitovcu (1911). Nato rastlina dolgo ni bila najdena, zato lahko upravičeno sklepamo, da je z nekaterih starih lokalitet izginila, saj je kljub načrtnem iskanju nismo mogli več najti. V bistvu lahko rečemo, da je ni več na Tržaškem Krasu (Zgonik, Volnik), kar ugotavlja že Polđini (1991), na Ankaranskem polotoku ter na nekdanjih rastiščih v bližini Kopra in Trsta (Beka, Črni Kal, Pomjan, Marezige, Sv. Anton, Gažon itd.). V bistvu uspeva le v notranjem delu flišne Slovenske Istre v okolici vasi Abitanti, Gradin, Pregara, (kvadranti 0548/4, 0549/1, 0549/3), kjer je relativno pogosta, kar sem ugotovil z načrtnim iskanjem v letu 1996. "Rdeči seznam" (Wraber & Skoberne, 1989) povzema le najdišči Truške - Gradin od Loserja in Rakitovec od Justina.

Ekologija in naravovarstvena problematika

Starejši viri navajajo rastišča tako na apnencu kot flišu, na Balkanu pa raste (Kästner & Meusel, 1996) celo na serpentinu. Posebej se je o rastišču razpisal Loser, ki obakrat (1863, 1864) poudarja, da rastlina raste na flišnih erodiranih tleh, skupaj z nekaterimi kserofilnimi vrstami, kot so *Fumana procumbens*, *Asperula cynanchica*, *Galium purpureum*, *Satureja montana* idr. Naša opazovanja potrjujejo uspevanje izključno na flišu, vendar ne na golih, erodiranih predelih, kjer uspevajo npr. *Carlina acaulis*, *Fumana procumbens*, *Teucrium montanum* itd., temveč na zmerno suhih travniških asociacijah *Danthonio-Scorzoneretum villosae peucedanetosum cervariae* na flišu, ki pa so - nekatera bolj, nekatera manj - že močno obkrožena z redkimi hrastovimi gozdici, ki take travnike počasi preraščajo. Tako včasih najdemo vrsto *C. acanthifolia* subsp. *utzka* pravzaprav že v stadiju grmišča oziroma redkega gozda. Neredko se pojavi celo v družbi s travo *Molinia arundinacea*, ki označuje plitka, zakisana in bolj vlažna tla. Tudi takšni "molinetumi" se nato zarastejo s hrastovjem in dokler gozd ni sklenjen, ta bodeča neža še dobro uspeva. Zanimivo je, da so vsa najdišča na nadmorski višini od 350 do 400 metrov in zunaj t.i. območja oljke oziroma neposrednega vpliva morja. V neposredni bližini najdišč je razvit bukov gozd asoc. *Seslerio-Fagetum*. Njen areal v Sloveniji bi lahko označili tudi s prepletanjem dveh

Sl. 2: Bakrorez v naravni velikosti rastline je iz knjige "*Plantae Alpinae Carniolicae*" B. Hacqueta iz leta 1782, v kateri je bila ta vrsta prvič opisana za znanost.

Fig. 2: The above life-sized copperplate engraving of the plant is from the book "*Plantae Alpinae Carniolicae*" by B. Hacquet (1782), in which this species was scientifically described for the very first time.

sorodnih vrst šetraja, ki se sicer v arealih običajno izključujeta, saj *Satureja montana* subsp. *variegata* uspeva na nižji nadmorski višini, bližje morju in je bolj termofilna, vrsta *Satureja subspicata* subsp. *liburnica* pa je mediteransko-montanska ilirska vrsta, razširjena na apnencu Visokega Krasa. Na traviščih v omenjenih kvadrantih pa raste skupaj.

Od več kot sto primerkov, ki sem jih opazoval v letu 1996, so bili vsi brez razvitih koškov. En košek sem našel odrezan in odvržen na najdišču. Od primerkov, najdenih v letu 1995 na hrvaški strani meje pri Butarih, pa je eden cvetel. V bistvu mora rastlina več let zbirati rezervne snovi, da lahko nato tako obilno zacveti. To je zagotovo eden izmed vzrokov, da nima cvetov. Ali je to

dejstvo tudi posledica nabiranja za suhe šopke? Težko verjetno, da bi bilo takšno početje množično razširjeno, saj tega dosedaj nisem imel priložnosti opaziti. Morda pa je slaba reprodukcija rastline posledica šibke vitalnosti istrske populacije kot take. Tako morda rastlina s samega roba areala počasi izginja, zaradi tega je na večini lokalitet iz prejšnjega stoletja ni več mogoče najti. Tako razmišljanje se nam vsiljuje tudi zato, ker se rastišča do danes niso bistveno spremenila; v nekem smislu zaradi opuščanja kultur travišča celo pridobivajo na površini. Znano je tudi dejstvo, da je vrsta najbolj občutljiva ravno na meji areala. Kje pa gre iskati vzrok za domnevno zmanjšano vitalnost vrste, ki lahko vodi celo v naravno izumiranje, pa seveda ne znamo pojasniti.

CARLINA ACANTHIFOLIA SUBSP. *UTZKA* (HACQ.) MEUSEL & KÄSTNER IN SLOVENIA

Mitja KALIGARIČ

Oddelek za biologijo, Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru, SI-2000 Maribor, Koroška 160

SUMMARY

The paper discusses the present distribution of *Carlina acanthifolia* subsp. *utzka* (Hacq.) Meusel & Kästner. The taxon's former and present distribution in the northwestern part of its range as well as the vegetation conditions at its sites were studied. After nearly hundred years the sites of this species were found again in Slovene and Croatian parts of Istria. It has been stated that in the former times the species used to be spread more to the east and north than nowadays. The author discusses the causes of sterility in the year 1996 and the causes of its reduced distribution.

Key words: *Carlina acanthifolia*, distribution, Slovenia

LITERATURA

- Hacquet, B., 1782.** *Plantae Alpinae Carniolicae*. Vindobonae.
- Justin, R., 1911.** Bericht über einen nordlichen Fundort zweier südlichen *Crepis*-Arten. *ÖBZ*, 61, 255-258.
- Loser, A., 1863.** Correspondenz. *ÖBZ*, 13 (9), 304-305.
- Loser, A., 1864.** Botanische Skizzen aus Inner-Istrien. *ÖBZ*, 14, 375-382.
- Marchesetti, C., 1896-97.** Flora de Trieste e de suoi dintorni.
- Meusel & Kästner, 1996.** Lebensgeschichte der Gold- und Silberdisteln. Monographie der mediterran-mittel-europäischen Compositen-Gattung *Carlina*. Bd. II Artenvielfalt und Stammesgeschichte der Gattung. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Mathematisch-naturwissenschaftliche Klasse, Denkschriften, 128. Band. Wien.
- Poldini, L., 1991.** Atlante corologico delle piante vascolari nel Friuli-Venezia Giulia, Udine.
- Pospichal, E., 1887-89.** Flora des österreichischen Küstenlandes. Leipzig und Wien.
- Strgar, V., 1984.** *Asteraceae* in Martincič & Sušnik: Mala flora Slovenije. DZS, Ljubljana.
- Trpin, D. & B. Vreš, 1995.** Register flore Slovenije. Praprotnice in cvetnice. Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana.
- Webb, D.A., 1989.** *Carlina* in Tutin T. G. et al.: *Flora Europaea* 4, s. 210-211. University Press, Cambridge.
- Wraber, T. & P. Skoberne, 1989.** Rdeči seznam ogozrenih praprotnic in semenk SR Slovenije. *Varstvo narave*, 14-15: 1-311, Ljubljana.